

Sąjūdžio ištakos ir sklaida kupiškėnų krašte

Algirdas Petrulis

Į Kupiškį Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis (LPS) atėjo natūraliai. Niekieno nekviestas, neinspiruotas, neverčiamas, bet didumos žmonių, kaip ir visur kitur Lietuvoje, itin šiltai lyg savas sutiktas ir priimtas. Tai, kad tokia nuostata mažai kam kėlė abejonių, visiškai suprantama, nes iki tol lietuvių tauta išgyveno labai suvaržytą, sunkų laikotarpį, tačiau jos gyvybinės jėgos nebuvo išsekusios, kad ir kaip stengtasi jas kuo smarkiau nualinti. Troškom gyventi teisingiau, padoriau, sąžiningiau, puoselėti meilę ir žmoniškumą. Tautinis pasididžiavimas, savo krašto tradicijų puoselėjimas anuo metu neleido susimaišyti ir ištirpti visuotinio sovietinio vandens sraute.

Naujo tautos būvio siekis

Sovietų Sąjungos vadovui Michailui Gorbačiovui paskelbus pertvarką, laisvės, nacionalinės nepriklausomybės, tautinės savasties siekis stiprėjo ir plėtėsi nelyginant galinga, nesulaikoma srovė. Ne asmeniniai interesai, o pasiaukojamos veiklos visuomenės labui pavyzdys tada patraukė, telkė ir vedė kupiškėnus, pasiryžusius siekti naujo tautos būvio – stiprios šiandienos ir aiškos ateities. Gan sunkų kelią teko įveikti iki tos dienos, kai mūsų sąžinė galėjo prabilti viešai, tarti kvapą gniaužiantį žodį, kuris savo tvirtumu ir bendrumo šviesa spaudė džiaugsmo ašaras visam kraštui.

Besikeičiančioje laiko tėkmėje ir jo dvasioje Sąjūdis atspindėjo ilgai slopintą žmonių saviraiškos staigų proveržį. Tarsi pažadinti jie vėl atsigavo, prisiminė vertybinę ideologiją, pajuto gyvenimo prasmę, atvėrė kitus horizontus. Tai buvo lūžis, ryžtas ir susivokimas eiti ir padėti tam, kurį skriaudžia ir gąsdina.

Postūmų pokyčiams ir pradžia pirmiesiems Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio žingsniams Kupiškyje padarė vienas kitas patriotiškai nusiteikęs pasiryžėlis. Vėliau pasekėjų radosi vis daugiau. Pasak Sąjūdžio iniciatyvinės grupės nario Vido Zulono, impulsą šio visuomeninio judėjimo idėjoms sklisti rajone davė 1988 m. liepos 9 d. mitingas Vilniuje, kuriame ir jam teko laimėti dalyvauti. Aktyviausias tų minčių propaguotojas ir organizatorius mūsų krašte buvo Algimantas Baniulis. Jo paraginti į Sąjūdžio veiklą mieste išitraukė Algis Graužinis, Povilas Zulonas, Povilas Girklys ir kiti. Pamažu Sąjūdžio daigeliai ėmė stiebtis ir kaime. Tam įtaką, be abejo, darė ir demokratėjanti rajono spaudos pozicija, skatinusi žmones aktyviau išitraukti į visuomeninį gyvenimą, drąsiau reikšti mintis, atviriau diskutuoti. Nesulaikomas laisvės protrūkis negalėjo aplenkti komunistinės ideologijos tvirtovės – žiniasklaidos. Kupiškio rajono laikraštyje „Komunizmo keliu“ (tokiu pavadinimu jis ėjo iki 1989 m. vasario 16 d.) atsirado rubrikos „Demokratija ir viešumas“, „Pakalbėkime atvirai“, „Persitvarkymas: uždaviniai ir darbai“, „Kaip persitvarkote?“ ir kt. Atsivėrusiomis platesnėmis galimybėmis spausdintu žodžiu išdėstyti savo nusistatymą, užmegzti dialogą su skaitytojais, dalyvauti žurnalistų rengiamuose pokalbiuose pirmiausia naudojosi Sąjūdžio žmonės. Čia pavyzdį rodė

A. Graužinis. Redakcijai laiškus kupiškėnai rašė norėdami išsakyti savo požiūrį į įvairius visuomeninio gyvenimo reiškinius. Pamažu atgijo žmonių pasitikėjimas savimi, augo kadaise melu, apgaule ir nurodinėjimais sugniuždyto piliečio aktyvumas. Daug pasiūlymų pasipylė pasitinkant XIX sąjunginę partinę konferenciją: pavyzdžiui, nutraukti vadovaujančių partinių darbuotojų privilegijas; panaikinti specialiąsias poliklinikas, ligonines, sanatorijas, parduotuves, viršnorminio gyvenamojo ploto ir transporto priemonių išigijimo lengvatas; sumažinti visų lygių biurokratinį aparatą; leisti asmenims savanoriškai ištotti iš Sovietų Sąjungos komunistų partijos.

Užuomazga Juozo Vanago malūne

Ryžtingų, drąsių, nebijančių niekam į akis tiesos pasakyti demokratinio judėjimo šviesuolių netrūko. Nepabūgę partinių funkcionierių kritikos, gąsdinimų ir šmeižto, jie mūsų krašte skleidė patriotines idėjas, žadino visuomenės sąmoningumą, kvietė grumtis už teisybę. Tą daryti sudėtingiausia buvo grupei Sąjūdžio pirmtakų, kurie veiklos gairių sėmėsi iš susitikimų Vilniuje su LPS iniciatyvinės grupės nariais, dalyvavo jų posėdžiuose.

„Aš vis negaliu užmiršti, kaip prieš kelis dešimtmečius vasarą pirmąsyk vakare skirtinomis gatvelėmis atsėlinę į Juozo Vanago malūną, prie miesto stadiono, dairėmės vienas į kitą, nežinodami, nuo ko pradėti šneką, o skulptorius Henrikas Orakauskas savo dirbtuvėse šio pastato pirmajame aukšte kūjo dūžiais stengėsi užgožti mūsų balsus, kad niekam nekiltų įtarimas apie slapta vyrų pokalbį“, – prisiminimais dalijosi Rimantas Urbonas.

Juozo Vanago malūnas, kuriame 1988 m. rugpjūčio 17 d. susirinko pirmieji Kupiškio sąjūdininkai. KEM

Tai buvo 1988 m. rugpjūčio 17-oji. Tuolaik čia ir įvyko pirmasis Kupiškio sąjūdininkų susirinkimas. Jame dalyvavo A. Baniulis, A. Graužinis, P. Girklys, Algimantas Seibutis, Kazys Stančikas, R. Urbonas, P. Zulonas ir V. Zulonas. Greičiau suformuoti iniciatyvinę grupę padėjo kažkieno paleista antis (o gal taip ir buvo sumanyta daryti), kad rajono partinis-ūkinis aktyvas, matyt, paragintas LKP Centro komiteto šulų, per numatomą susitikimą miesto kultūros namuose su visuomene kurs Sąjūdį iš savo statytinių. Todėl pasistengta partiniams biurokratams užbėgti už akių. Jau 1988 m. rugsėjo 7 d. rajono Liaudies deputatų tarybos



vykdomajam komitetui buvo įteiktas prašymas įregistruoti LPS Kupiškio rajono rėmimo grupę, kurią sudarė pensininkas Juozas Alekna, darbų vykdytojo baro inžinierius A. Baniulis, rajono vyriausiasis architektas A. Graužinis, komunalinių įmonių kombinato vyriausiasis inžinierius P. Gurrklys, rajono veterinarijos stoties veterinarijos gydytojas A. Seibutis, Kupiškio 2-osios vidurinės mokyklos mokytoja Eugenija Sokienė, Kupiškio kultūros namų vyriausiasis metodininkas K. Stančikas, rajono laikraščio „Komunizmo keliu“ žurnalistas R. Urbonas, etnografinio liaudies teatro „Senovinės kupiškėnų vestuvės“ režisierius P. Zulonas ir kilnojamiosios mechanizuotos kolonos Techninio skyriaus viršininkas V. Zulonas. Prašymą rajono valdžia patenkino, o jau kiti sąjūdininkų susirinkimai (rugsėjo 14, 19, 23 d.) vyko komunalinių įmonių kombinato salėje. Kiekviename jų dalyvavo maždaug po 20 žmonių. Svarstytos veiklos gairės ir perspektyvos. Nuspręsta kuo plačiau viešinti savo veiklą: informacijai skelbti mieste įrengti stendą, prisistatyti visuomenei ir išsakyti savo požiūrį į rajono vadovų nedemokratiško valdymo metodus.

Visuomenės pilietinį aktyvumą pabudino pirmasis mitingas

Gavę leidimą skelbimų lentai statyti prie rajono ryšių mazgo Sąjūdžio grupės aktyvistai darbo griebėsi 1988 m. spalio 6 d., tačiau kažkodėl rajono valdžia jiems sutrukdė. Tad darbą teko užbaigti spalio 12 d. Bet didžiausio rajono gyventojų atgarsio sulaukė tų metų spalio 9 d. Sąjūdžio grupės mitingas (jam rengti rajono vykdomasis komitetas sprendimą priėmė rugsėjo 26 d.) estradoje prie Pyragių ežero.

Suplūdo apie 5 tūkst. žmonių. Mitingą¹ vedė K. Stančikas. Kalbėjo net 17 Sąjūdžio rėmimo grupės narių ir svečių. Pirmajam žodis buvo suteiktas P. Zoloniui. Jis kalbėjo apie spalio 7 d. Vilniuje, Gedimino pilies bokšte, iškeltą tautinę vėliavą, apie grįžtančią tautinę savigarbą, istorinį tautos kelią per Laptevų jūrą, lagerius, stalinizmo patyčias. A. Graužinis prisiminė nesenas valdžios baimes artėjant Vasario 16 d., kitoms tautos šventėms, absurdiškus budėjimus įstaigose bijant incidentų, lektorių vargus aiškinant klausytojams Lietuvos valstybingumo klausimą. Kritikos jis pažėrė partijos rajono komiteto sekretorei Valerijai Marinskienei dėl kompetencijos stokos vadovaujant rajono ideologinei veiklai ir istorijos mokytojai Algirdui Bočiuliui dėl atkaklaus nenoro atsigręžti į šiandieną. P. Gurrklys sutelkė dėmesį į socialines visuomenės bėdas – girtavimą, prostituciją, mafiją, ekologines problemas, Ignalinos atominės elektrinės sustabdymą, supažindino su grupės veiklos programa: blaivybės propagavimu, siūlymais grąžinti kai kurioms Kupiškio gatvėms senuosius pavadinimus ir kt. Jam bekalbant staiga dingo garsas. Pasklido žinia, kad kažkas tyčia nupjovė elektros kabelį, tačiau bemat elektros srovė vėl buvo atkurta. Visvaldas Velička savo kalbą skyrė skapiškietės mokytojos komunistės Stanislavos Mažeikytės likimui pagarsinti. Ji, su religinėmis apeigomis palaidojusi savo senutę motiną, buvo atleista iš darbo, gavo partinę bausmę. Jaunimo veiklos platformą komentavo A. Baniulis. Oratorius apmaudą liejo dėl prislopinto jaunimo pilietiškumo, menko dorovės lygio, pedagogų baimės, kad tik neatsibustų Sąjūdžio smarkiai paveikta mokinių sąmonė. Gražių žodžių himnas

¹ Juškienė V. Ant aštrių kalbėjimo briaunų, *Komunizmo keliu*, [Kupiškis], 1988, spalio 15, nr. 123, p. 3.



Mitinge prie Pyragių ežero. Priekyje iš kairės: kunigas Valdas Braukyla, trečias – Povilas Zulonas, Algimantas Seibutis, Algis Graužinis, priekyje – Povilas Gurklys. 1988 m. spalio 9 d.

*Sąjūdžio organizuotas mitingas prie Pyragių ežero. 1988 m. spalio 9 d.
Iš Algimanto Seibučio albumo. KEM*



gimtajai senolei kalbai nuskambėjo iš mokytojų lituanisčių E. Sokienės ir Danutės Kazimieros Sokienės lūpų. Salamiesčio bažnyčios kunigo Valdo Braukylos kalba sukosi apie susidūrimus su prokuratūra dėl vaikų mokymo katekizmo, apie ateistų šnipinėjimus per atlaides ir tiesmuko ateizmo žalą, būtinybę susitaikyti tautai. Poetas ir literatūros kritikas kupiškėnas Valdemaras Kukulas akcentavo inteligentijos ugdymo problemą, šiandieninę tautos atgimimo galimybę, liūdną švietimo sistemos palikimą – paralyžiuotas rankas ir protą, ideologizuotą kultūrą ir literatūrą. R. Urbonas daugiausia kritikavo provincinio mąstymo stereotipus, valdžios lūkuriavimo poziciją, kabinetinę viešumo sampratą. Sąjūdžio rėmimo grupės komunistų įpareigotas K. Stančikas apgailestavo, kad rajone įsivyravo komunistų partijos pirmojo sekretoriaus Stasio Tamošiūno asmenybės kultas, pabrėžė nuolatinę vadovų kaitą rajone, neretai žlugdomą jų iniciatyvą ir savarankiškumą įvairiose veiklos srityse.

Dėmesingai buvo išklaustytos ir svečių – respublikinio „Tremtinio“ klubo narių kauniečių Jaroslavo Banevičiaus ir Juozo Rimeikio, taip pat iš Vilniaus atvykusių LPS iniciatyvinės grupės narių „Gimtojo krašto“ laikraščio redaktoriaus Algimanto Čekuolio ir komisijos stalinizmo nusikaltimams tirti sekretoriaus Mečio Laurinkaus kalbos. Tuo tarpu švilpimais ir kandžiomis replikomis susirinkusieji reagavo į partijos rajono komiteto pirmojo sekretoriaus S. Tamošiūno, rajono vykdomojo komiteto pirmininko Petro Večkio ir rajono vadovus bandžiusio užstoti Lietuvos televizijos ir radijo komiteto diktoriaus kupiškėno Henriko Paulausko išsakomas mintis. Mitingas priėmė 12 punktų rezoliuciją, kurioje išdėstė reikalavimus aktualiausiems Lietuvai ir Kupiškio rajonui klausimais. Jį vaizdo juostoje įamžino palangiškis Donatas Ramanauskas.

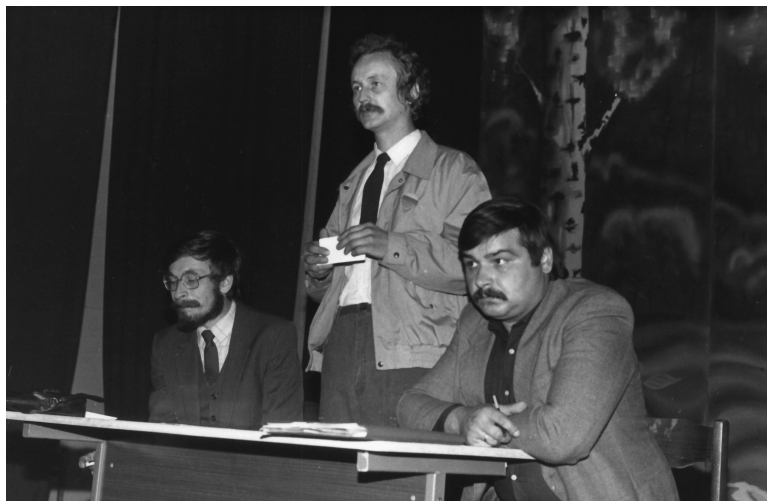
Po šio didingo renginio jo organizatoriai pasikeisti nuomonėmis buvo pakviesti į susitikimą su partijos rajono komiteto biuro nariais, skyrių vedėjais². Abi pusės viena kitai pareiškė nemažai priekaištų, pripažino, kad kol kas gyvenama konfrontacijos nuotaikomis. Apie mitingą tuoj pat užvirė karšta diskusija kolektyvuose, atsiliepimai ėmė skrietį į rajono laikraščio redakciją. Sulaukta jų net iš Vilniaus, Panevėžio, Ukmergės... Daugumą kupiškėnų labiausiai erzino laikraštyje išspausdintas kritinis H. Paulausko straipsnis³. Į jį žmonės reagavo audringai. Buvo publikuoti 27 rašiniai. Vyravo nuomonė, aktyviai ginanti Kupiškio sąjūdininkų pasirinktos veiklos kryptis. Polemika spaudoje tęsėsi du mėnesius.

Kai daug rankų, sunkumai negąsdina

Apskritai kiekviena to laiko diena buvo panaši į elektros lauką, kuriame poliarizavosi mintys, siekiai ir veiksmai. Pabudintas visuomenės pilietinis aktyvumas greitai tirpdė stagnacijos ledus. Praėjus vos šešioms dienoms po mitingo, spalio 15 d., šįkart į rajono centrinės bibliotekos salę, kuri greitai tapo kiekvieno trečiadienio sąjūdininkų susibūrimo vieta, 160 Sąjūdžio rajono grupių narių ir visuomenės atstovų susirinko ne diskutuoti. Siekta išrinkti labiausiai patikimus žmones į koordinacinį centrą, vadovausiantį visam visuomenės judė-

² Vaičeliūnienė E. Pokalbis su iniciatyvinės grupės komunistais, *Komunizmo keliu*, 1988, spalio 18, nr. 124, p. 1.

³ Paulauskas H. Kokį kelią pasirenka Persitvarkymo Sąjūdis Kupiškyje, *Komunizmo keliu*, 1988, spalio 22, nr. 126, p. 2–4.



Kupiškio centrinės bibliotekos salėje renkami delegatai į respublikinį steigiamąjį Sąjūdžio suvažiavimą ir Sąjūdžio seimą. Iš kairės: Kazys Stančikas, Algis Graužinis, Povilas Gurkllys. 1988 m. spalio 15 d.



*Kupiškio centrinės bibliotekos salėje renkami delegatai į respublikinį steigiamąjį Sąjūdžio suvažiavimą ir Sąjūdžio seimą. Priekyje centre – gydytojas Gerardas Aleksaitis. 1988 m. spalio 15 d.
Iš A. Seibučio albumo. KEM*

jimui už persitvarkymą, delegatus į respublikinį steigiamąjį Sąjūdžio suvažiavimą ir vienintelį rajono atstovą – į Sąjūdžio seimą.

Koordinacinis centras buvo suformuotas iš 26 asmenų. Jo nariais tapo gydytoja Laima Albrektaitė, gydytojas Gerardas Aleksaitis, pensininkas Juozas Alekna, medicinos sesuo Marija Augustinienė, inžinierius A. Baniulis, kunigas V. Braukyla, moksleivis Alfredas Bočiulis, darbininkas Audrius Daukša, architektas A. Graužinis,

inžinierius P. Gurklys, dailininkas Vaidas Janušonis, mokytojas Jonas Jarutis, dantų technikas Rimvydas Kulbokas, sanitarijos gydytojas Rimgaudas Markelis, gydytojas Vytautas Martinaitis, skulptorius Henrikas Orakauskas, dailininkas Gediminas Rakauskas, kultūros darbuotojas K. Stančikas, veterinarijos gydytojas A. Seibutis, gydytoja Zita Švedienė, žurnalistas R. Urbonas, komjaunimo darbuotojas Egidijus Vaitiekūnas, fotografas Julius Vaupšas, inžinierius V. Velička, etnografinio liaudies teatro režisierius P. Zulonas ir inžinierius V. Zulonas. Susirinkimas Sąjūdžio seimo nariu išrinko A. Graužinį, delegatais į suvažiavimą – A. Baniulį, A. Graužinį, P. Gurklį, K. Stančiką ir R. Urboną. Kartu su jais, Sąjūdžio forume dalyvaudami svečių teisėmis, visu kūnu plūstantį džiaugsmą ir pasididžiavimą gėrė ir A. Seibutis bei V. Zulonas.

Miesto centre suplevėsavo trispalvė

Sustiprinę savo aktyvo jėgas, sąjūdininkai veikia miesto ir rajono gyventojus pavergė dar vienu įstabiu renginiu – spalio 30 d. tautinės vėliavos iškėlimu Kupiškyje, virš centrinės Gedimino gatvės 34 numeriu pažymėto namo⁴. Trispalvė Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčioje pašventino čia pakviestas kardinolas Vincentas Sladkevičius. Jos šlovinimo iškilmės, dalyvaujant gausybei žmonių, tęsėsi tuomet dar vadintoje Tarybų aikštėje. Kalbėjo rajono vykdomojo komiteto pirmininkas P. Večkys, Sąjūdžio seimo narys A. Graužinis, koordinacinio centro nariai V. Braukyla ir P. Zulonas. Garbė pritvirtinti vėliavą virš minėto namo stogo buvo patikėta A. Baniuliui, A. Graužiniui, V. Zulonui ir Gaudentui Šiliniui. Sulaukę šio momento, daugelis susirinkusiųjų iš džiaugsmo šluostėsi ašaras. Skambėjo liaudies dainos, minios apsuptyje trypė kelios tremtį ir lagerius patyrusių kupiškėnų poros.

Netrukus šie žmonės susitelkė į „Tremtinio“ klubą, išrinko 10 narių jo tarybą, o jos pirmininku – Algimantą Ridiką, sekretore – Danutę Baronienę.

Tačiau susibūrę po Sąjūdžio vėliava žmonės ne tik mingavo ir sakė emociingas kalbas. Veikla plėtotą įvairiomis formomis, iškart paramos ranka tiesta ir bendraminčiams iš kitų rajonų. P. Gurklys prisiminė, kaip jis ir A. Baniulis 1988 m. Vabalninko tarybinio ūkio technikumui Rusijoje pagal filosofo Arvydo Juozaičio užsakymą slapta pagamino apie 10 tūkst. mažų tautinių vėliavėlių ir jas dalijo įvairiuose mitinguose bei „Roko maršo“ per Lietuvą renginiuose. Aktyviausi visuomenininkai tų metų rudenį surengė visų miesto kapinių (bendrujų, laisvamanų, karių, fašistinio teroro aukų) tvarkymo talkas, spalio 29 d. sutvarkė Lietuvos nepriklausomybės gynimo (1918 m.) savanorių paminklo aplinką, lapkritį pradėjo sodinti Atgimimo parką prie Kupiškio marių, Uošvės Liežuvyje.

A. Graužinis su H. Orakausku visuomeniniais pagrindais ėmėsi atstatyti vėjo malūną Kupiškyje, P. Cvirkos gatvėje. Sąjūdžio rajono koordinacinio centro taryba ir „Verdenės“ mokytojų lituanistų klubas pakvietė žmones į Kalbos šventę. Nukentėjusiems nuo žemės drebėjimo Armėnijoje sąjūdininkai surinko 2 590 rb. Operatyviai buvo atsiliepiama ir į politines aktualijas. Inicijuota protesto kampanija prieš paskelbto SSRS Konstitucijos pakeitimų ir papildymų projekto straipsnius, pažeidžiančius teisinės valstybės

⁴ Juškienė V. Taip parėjo trispalvė, *Komunizmo keliu*, 1988, lapkričio 6, nr. 132–133, p. 2.



Pirmosios tautinės vėliavos, pašventintos vyskupo Vincento Sladkevičiaus, iškėlimo šventėje Kupiškyje. Iš kairės: Algimantas Baniulis, Gaudentas Šilinis, Algis Graužinis. 1988 m. spalio 30 d.

Atnešama pašventinta vėliava į Kupiškio centrą. Priekyje dešinėje – „Senovinių kupiškėnų vestuvių“ režisierius Povilas Zulonas su savo kolektyvo nariais ir jaunimo atstovais. 1988 m. spalio 30 d. Iš A. Seibučio albumo. KEM





*Atgimimo parkas
Kupiškio marių
Ulošvės Liežuvyje
pradėtas sodinti
1988 m. lapkričio
mėnesį. 2012 m.
Rimos Šikšnienės
nuotr.*

principus. Pareiškimą, reikalaujantį, kad tokio turinio dokumentas artimiausioje SSRS Aukščiausiosios Tarybos sesijoje nebūtų svarstomas, Kupiškio mieste ir Aukštupėnų apylinkėje pasirašė 5 340 gyventojų, o visame rajone – 11 550.

Rajono gyventojai pirmaisiais Sąjūdžio metais pajuto tik dvasinio atgimimo skonį, o atsakymų į tiesos ir laisvesnio gyvenimo paieškas dar sutelkčiau teko ieškoti 1989-aisiais.

Veiklos laukas plėtėja

Nuo šiol (sausio 12 d.) visos publikacijos apie sąjūdininkų veiklą rajono laikraštyje pradėtos spausdinti su logotipu „Sąjūdis“. Jiems darbų ir užmojų laukas vis plėtėjo. Sausio 7 d. į Kauną susirinkę respublikos rajonų atstovai, dirbantys žemės ūkyje, aptarė pasirengimo žemdirbių Sąjūdžio suvažiavimui reikalus. Kupiškėnams šiame renginyje atstovavo koordinacinio centro nariai A. Seibutis ir V. Velička bei kiti žemės ūkio darbuotojai. Jie iškėlė uždavinį artimiausiu metu visuose rajono ūkiuose įkurti Sąjūdžio rėmimo grupes, iš kurių bus renkami delegatai į suvažiavimą. Į sausio 28 d. rajoniniuose kultūros namuose vykusią žemdirbių Sąjūdžio konferenciją⁵ atvyko 126 delegatai su balsavimo teise ir beveik tiek pat Sąjūdžio rėmėjų iš ūkių bei juos aptarnaujančių organizacijų. Probleminių minčių dėl nūdienos kaimiečio, kaip antrarūšio žmogaus visuomenėje, pareiškė rajono kolūkių pirmininkų Sąjūdžio rėmimo grupės tarybos narys, Juodpėnų kolūkio pirmininkas Zigmas Aleksandravičius, Žaidelių kolūkio Sąjūdžio rėmimo grupės narys Julius Alekna ir kt. Samprotauta, kad žmonėms, norintiems ūkininkauti savarankiškai, žemės turi skirti ne ūkis, o valstybė ir duoti garantijų, jog ta žemė vėl nebus atimta. Pripažinta, kad komandinė valdymo sistema šiandien tapo esminiu pertvarkos stabdymo mechanizmu. Labai aktyviai konferencijos dalyviai svarstė Sąjūdžio agrarinės programos projektą, pateikdami pasiūlymų, papildymų, pataisų, kurių esmė – garantuoti žemdirbiui, ypač individualiam ūkininkui, visišką savarankiškumą. Buvo išrinkta 11 delegatų į Sąjūdžio žemdirbių

⁵ Sąjūdžio r. koordinacinio centro inf. Nenorime būti antrarūšiai, *Komunizmo keliu*, 1989, vas. 4, nr. 15, p. 1.



*Vasario 16-osios
minėjimas Kupiškio
etnografijos muziejaus
kiemelyje. Ažuoliuką
sodina 1919 m.
savanoris Petras
Kisielius (dešinėje)
ir Algis Graužinis.
1989 m. vasario 16 d.*



*Vasario 16-osios minėjimas Kupiškio etnografijos muziejaus kiemelyje.
Iš kairės: Raimundas Narmontas, Stasė Beniuševičienė, Milda
Narmontienė. 1989 m. vasario 16 d.
Iš A. Seibučio albumo. KEM*

suvažiavimą: Antašavos, Juodpėnų, „Pakupio“, Šepetos kolūkių vadovai Albinas Vaižmužis, Z. Aleksandravičius, Jonas Žilinskas, Antanas Dobrovolskis, „Ateities“, Skapiškio, Žaidelių kolūkių Sąjūdžio rėmimo grupių nariai Audris Biveinis, Paulius Tumonis, J. Alekna ir kt. Tarp jų tik vienas komandinio valdymo aparato atstovas, ne Sąjūdžio narys – agropramoninio susivienijimo pirmininkas Leonas Apšega. Sudaryta nauja Sąjūdžio žemdirbių rėmimo grupių taryba. Jos pirmininko pareigos balsuojant skirtos respublikos nusipelnusiam agronomui A. Vaižmužiui.

LPS rajono koordinacinis centras ir toliau dirbo išsijusęs. Kartu su Kultūros fondo rajono rėmimo grupe sausį surengė ižymiojo architekto kraštiečio Lauryno Stuokos-Gucevičiaus 235-ųjų gimimo ir 190-ųjų mirties metinių minėjimą, kuriame dalyvavo didžiąją savo gyvenimo dalį šio menininko kūrybos studijoms paskyręs architektūros mokslų daktaras profesorius Eduardas Budreika. Atminimo vakaro dalyviai karštais pritarimo plojimais palydėjo K. Stančiko perskaitytą LPS rajono koordinacinio centro kreipimąsi į rajono vykdomąją komitetą – pagrindinę Kupiškio aikštę pavadinti Lauryno Stuokos-Gucevičiaus vardu. Netrukus Sąjūdžio aktyvas vėl kreipėsi į rajono gyventojus, siūlydamas 1989 m. vasario 16 d. paskelbti nedirbo dieną, ir sulaukė visuotinio palaikymo.

Tą dieną 71-osioms Lietuvos nepriklausomybės metinėms paminėti Kupiškio etnografijos muziejaus kiemelyje pirmąkart šia proga vyko didelis viešas mitingas, per kurį 87 metų Lietuvos savanoris Petras Kisielius su Sąjūdžio seimo nariu A. Graužiniu pasodino ažuoliuką, tebeaugantį iki šiol.

Pirmoji demokratijos pergalė

Vis dėlto daugiausia sąjūdininkų pastangų pareikalavo rengiamasis pirmiesiems mūsų šalies rinkimų istorijoje demokratiškiems rinkimams į SSRS Aukščiausiąją Tarybą. Rajone vyko atkakli kova už rinkėją. Žmonėms dar labai didelę įtaką darė partiniai veikėjai, turintys didžiulę propagandinio darbo patirtį. Agituodami už nomenklatūros atstovus prieš oponentus jie neretai griebdavosi net atviro šmeižto metodu. Kas teisus, ypač nelengva buvo susigaudyti kaimiečiams, kur Sąjūdis, kolūkių pirmininkų stabdomas, kaupė jėgas per didelį vargą. Ilgą laiką aštuonių „Ateities“ kolūkio Sąjūdžio aktyvistų grupė, vadovaujama A. Biveinio, buvo vienintelė žemdirbių sąjūdininkė.

691-ojoje Panevėžio teritorinėje ir 248-ojoje Rokiškio nacionalinėje teritorinėje rinkimų apygardose, į kurias įėjo ir Kupiškio rajonas, buvo įregistruota po tris kandidatus, o reikėjo išrinkti tiksliai po vieną. Sąjūdis agitavo balsuoti už nepartinčius kandidatus: Sąjūdžio seimo tarybos narius žurnalistą Vitą Tomkų ir poetą, Vilniaus valstybinio universiteto vyr. dėstytoją Marcelijų Teodorą Martinaitį. Aiškinta žmonėms šių kandidatų rinkimų programa, organizuoti jų susitikimai su rinkėjais. Gana plačiai visuomenėje nuskambėjo Sąjūdžio rajono tarybos agitacinis mitingas V. Tomkui ir M. T. Martinaičiui remti, surengtas likus savaitei iki rinkimų, kovo 18 d., Kupiškio turgaus aikštėje. Čia, be minėtų kandidatų, dar dalyvavo vilniečiai sąjūdininkai Alvydas Medalinskas, Jonas Gelažius ir kt.

Kupiškėnai kovo 25 d. vykusiuose rinkimuose dalyvavo labai aktyviai. Didžiausio jų pasitikėjimo sulaukė Sąjūdžio remti kandidatai. Surinkę atitinkamai 77,1 ir 53,2 proc. balsų, SSRS liaudies deputatais buvo išrinkti V. Tomkus

ir M. T. Martinaitis. Jie ryškia persvara nurungė komunistų atstovus: Lietuvos žemdirbystės mokslinio tyrimo instituto direktorių Antaną Būdvytį, Panevėžio 7-osios vidurinės mokyklos direktorę Ireną Dianą Kačinskienę, Lietuvos Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotoją Vilių Kazanavičių ir Biržų rajono „Laisvosios žemės“ kolūkio pirmininką Petrą Poškų. Tai buvo pirmoji demokratijos pergalė.

Tuoju po funkcionieriams nesėkmingai susiklosčiusių rinkimų iš posto buvo išverstas ir partijos rajono komiteto pirmasis sekretorius S. Tamošiūnas. Kovo 30 d. didelės grupės komunistų, tarp jų ir sąjūdininkų, reikalavimu sušauktas partijos rajono komiteto plenumas priėmė nutarimą atleisti S. Tamošiūną iš pirmojo sekretoriaus pareigų kaip neatitinkantį jų dabartiniame pertvarkos etape. Jį pakeitė iki tol antruoju sekretoriumi dirbęs Jonas Blaževičius.

Žaliųjų iniciatyvos

Pamažu perėmę iniciatyvą į savo rankas Sąjūdžio žmonės be dėmesio nepaliko nė vieno veiklos baro. Į rajoninius kultūros namus sukvietus visuomenės atstovus, gydytojus, mokytojus kartu su medicinos mokslų kandidatu, LPS Panevėžio tarybos nariu V. Skovronsku aptartos aktualios ekologijos problemos ir alkoholizmo genetinės pasekmės. Tai paskatino rajone aktyviau burtis žaliuosius, pasiryžusius įkurti savo klubą, mokyti žmones ekologinės kultūros, švaraus, cheminėmis medžiagomis neužteršto maisto vartojimo. Juos iš pradžių telkė rajono koordinacinio centro ir žaliųjų iniciatyvinės grupės narys, rajono vyriausiasis sanitarijos gydytojas Rimgaudas Markelis, o vėliau koordinatoriaus vaidmens ėmėsi Kęstutis Navickas. Žalieji tartis kas antrą trečiadienį rinkdavosi rajono sanitarijos ir epidemiologijos stoties salėje. Greitai Žaliųjų Sąjūdžio rėmimo grupės radosi Žaidelių ir Šimonių kolūkiuose. Su šios veiklos entuziastais noriai bendradarbiavo miškininkai, komjaunuoliai, gamtosaugininkai, savanoriai gaisrininkai, mokytojai, moksleiviai.

Siekdami, kad būtų geresnė rajono ūkių parduodamo pieno kokybė, ir norėdami nustatyti individualių šulinių užterštumo nitratais ir nitritais laipsnį, visuomenininkai organizavo akcijas „Žalieji prieš agropromą“ ir „Šulinys“. Surengtas ekologinis žygis aplink Kupiškio marias. Jame dalyvavo per 120 moksleivių, Žaliųjų judėjimo narių ir rėmėjų. Žygio dalyviai priėmė rezoliuciją, kurioje rašoma:

„Mariose ir upeliuose, įtekančiuose į jas, plūduriuoja žuvusios žuvys. Taigi vandenys jau užteršti iki kritinės ribos. Pakrantėse erozija. Grėsmingi taršos židiniai – prie marių stovinčios fermos. Griežto režimo apsauginėje zonoje tebeganomi gyvuliai. Tai tik esminiai pastebėjimai. Marių ir jų aplinkos teršimo faktų užfiksuota labai daug. Reikalaujame, kad rajono Tarybos vykdomosios valdžios, partiniai ir ūkių vadovai atkreiptų rimtą dėmesį į nuolat prastėjančių marių ekologinę būklę, ne žodžiais, o veiksmais imtųsi priemonių šio vandens telkinio švarai užtikrinti.“

Aktyvo telkimas tęsiasi

Po pirmosios Sąjūdžio bangos, paženklintos mitingais, akcijomis, kitais masiniais renginiais, žmonių telkimu į šio visuomeninio judėjimo gretas, atsirito ir antroji, kurios esmė – kantrus kasdieninis darbas vykdant konkrečius opius uždavinius. Susikūrė naujos Sąjūdžio rėmimo grupės Šepetos, Skapiškio, „Saka-

lo“, Virbališkių, „Vienybės“, „Pakupio“, „Piliakalnio“ kolūkiuose, elektros tinklų rajone, agrocheminio žemės ūkio aptarnavimo susivienijime, melioracijos statybos montavimo valdyboje, Subačiaus gyvenvietėje ir kitur. Tad pribrendo reikalas geriau koordinuoti jų veiklą ir parengti LPS rajono organizacinę struktūrą. Šiems ir kitiems klausimams spręsti 1989 m. balandžio 29 d. rajono centrinės bibliotekos salėje sušaukta pirmoji Sąjūdžio rajono konferencija⁶. Į ją susirinko 92 delegatai, partijos, vykdomojo ir komjaunimo komitetų vadovai. Pranešėjas, LPS seimo narys A. Grauzinis, apžvelgdamas neilgą, vos aštuonių mėnesių, laikotarpį, praėjusį nuo pirmosios Sąjūdžio rėmimo grupės susikūrimo rajone, nuo pirmojo mitingo, įvykusio estradoje prie Pyragių ežero, pabrėžė:

„Ypatingos reikšmės įvykis ir mūsų, ir visos tautos gyvenime buvo Sąjūdžio steigiamasis suvažiavimas. Kitas įsimintinas reiškinys – akcija prieš SSRS Konstitucijos pataisas. Iš 18 tūkst. rajono gyventojų, turinčių balsavimo teisę, per trumpą laiką surinkom daugiau nei 11 tūkst. protesto parašų. Per šią akciją pirmąkart išryškėjo toks tvirtas Sąjūdžio narių susitelkimas. Iškart kreipėmės į rajonui atstovaujančius LSSR Aukščiausiosios Tarybos deputatus, ragindami juos paremti Sąjūdžio parengtą Respublikos Konstitucijos projektą. Tuo nieko nelaimėjom, užtat įsitikinom, kad du iš trijų mūsų deputatų visiškai nekompetentingi atstovauti rajonui Respublikos Aukščiausiojoje Taryboje.“

Konferencijos delegatai apsvaistė, priėmė ir patvirtino LPS rajono organizacinę struktūrą nuostatus, išrinko naują 44 narių koordinacinį centrą ir jo tarybą: J. Alekną, A. Baniulį, A. Grauzinį, R. Markelį, Viliją Morkūnaitę, Adolfą Remeikį, A. Seibutį, R. Urboną, V. Veličką. Dauguma balsų nutarta išformuoti fiktyviai veikusią rajono kolūkių pirmininkų Sąjūdžio rėmimo grupę. Gegužės 5 d. vykusiam pirmajame LPS rajono tarybos posėdyje jos pirmininku išrinktas A. Grauzinis, pavaduotoju organizaciniam darbui – V. Velička, pavaduotoju spaudai – J. Alekna, atsakingąja sekretore – V. Morkūnaitė. Nuo liepos pradžios etatiniu atsakinguoju sekretoriumi pradėjo dirbti A. Baniulis.

Sujudo buvę tremtiniai

Veiklos, ypač artėjant tragiškoms sukaktims, nestigo ir vienai Sąjūdžio atšakų – „Tremtinio“ klubui. Jo iniciatyva gegužės 20 d. paminėtos masinio žmonių trėmimo į Sibirą iš Subačiaus geležinkelio stoties 41-osios metinės. Po šv. Mišių ant bėgių buvo padėtas vainikas ir gėlių krepšelis, o eisena patraukė į Subačiaus pušynėlį, kurio aikštėje įvyko mitingas. Čionai buvę tremtiniai ir politiniai kaliniai dalijosi atsiminimais, išvardijo aršiausius trėmimų organizatorius ir jų talkininkus, atskleidė stalinistų nusikalstamus veiksmus lietuvių tautai, skaitė savo kūrybos eilėraščius.

Rimtas reikalas nuo okupantų nukentėjusiems žmonėms, demokratinio judėjimo pradininkams buvo išpūdingai paminėti mūsų tautos Gedulo ir Vilties dieną – birželio 14-ąją, nuo kurios 1989-aisiais šalies valdžia jau buvo nutraukusi slaptumo skraistę. Tam ruošiasi iš anksto. Ištremtos laisvės sugrąžinimo renginiai⁷, kaip jau įprasta, pra-

⁶ Sąjūdžio rajono tarybos spaudos grupės inf. Ne konfrontuoti, o vienyti jėgas, *Kupiškėnų mintys*, 1989, geg. 16, nr. 56, p. 2.

⁷ Briedis A. Ištremtos laisvės sugrąžinimas, *Kupiškėnų mintys*, 1989, birž. 24, nr. 73, p. 1–2.

dėti mitingu Kupiškio geležinkelio stoties perone. Kalbėtojai kvietė šią dieną paminėti be pykčio ir keršto, kad ji taptų mūsų dvasinio apsisvalymo pradmeniu, kad galėtume laisvai gyventi ir dirbti nepriklausomos Lietuvos labui. Dėl tų, kurie negrižo. Į vieną aidesį liejosi atsiminimai apie nevilčių, kančių ir mirčių golgotą, skambėjo eilėraščių posmai. Po emocingo mitingo ant stoties fasado atidengta paminklinė lenta. Joje įrašyta: „Žmogau, nulenk galvą stalinizmo aukų kančiai ir atminimui. Nuo 1941 m. birželio 14 d. iki 1952 m. sausio 23 d. iš šios stoties buvo tremiami mūsų krašto gyventojai.“ Paskui eisena iš geležinkelio stoties ilgėliau stabtelėjo prie kito istorijos atminimo ženklo – šešių metrų aukščio ažuolinio stogastulpio, sukurto tautodailininkų Romualdo Dobricko, Leonono Perekšlio ir Broniaus Kėdainio. Jį pašventino Kupiškio bažnyčios kunigas dekanas Klemensas Gutauskas.

O po šv. Mišių procesija pasuko į miesto kapines ir apstojo H. Orakausko, K. Stančiko, A. Baniulio, Eugenijaus Petro Čiurlio, R. Urbono, P. Zulono ir kitų sąjūdininkų restauruotą Lietuvos savanorių, kritusių 1919–1920 m. kovose už nepriklausomą gimtąjį kraštą, paminklą. Šičia vėl dalytasi atsiminimais, Lietuvos valstybingumo atkūrimo idėjomis.

Susiburti į vieną vietą antraisiais Sąjūdžio metais buvę tremtiniai, politiniai kaliniai turėjo daug progų. Paskelbus iniciatyvą tremties kalinių sodybvietėse surasti kiekvienam išvežtajam, grįžusiam ar pasilikusiam amžino išalo žemėje po vieną akmenį, prieš Vėlines jie buvo organizuotai suvežti į Kupiškio bažnyčios šventoriaus pakraštį ir pašventinti. Iš šių akmenų su vardais, pavardėmis, gimimo ir mirties datomis 1991 m. čia pastatytas paminklas. Subatėnai ir antašaviečiai perlaidojo iš Tomsko ir Irkutsko sričių parsivežtų artimųjų palaikus.

Masiškai – į „Baltijos kelią“

Panašūs renginiai labai išjudino žmones. Atgauti pasitikėjimą savo jėgomis, išsivaduoti iš dvasios negalios rajono jaunosios kartos auklėtojams stiprų postūmį suteikė birželio viduryje Vilniuje vykęs Lietuvos mokytojų Sąjūdžio steigiamasis suvažiavimas, kuriame kupiškėnų pedagogų bendruomenei atstovavo 7 delegatai: Petras Genys, Aldona Galinienė, Genovaitė Vilčinskienė, Jonas Jarutis, Audronė Šarskuvienė, Marytė Semaškienė ir Janina Stumbrienė. Pradėta aktyviau diskutuoti,



Stogastulpis birželio 14-ajai – Gedulo ir Vilties dienai atminti prie Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios šventoriaus. Sukurtas 1989 m. Meistrai Romualdas Dobrickas, Leonas Perekšlis ir Bronius Kėdainis (metalo darbai). 2013 m. Aušros Jonušytės nuotr.



Kupiškėnai „Baltijos kelyje“. 1989 m. rugpjūčio 23 d.

*Kupiškio jaunimas „Baltijos kelyje“. 1989 m. rugpjūčio 23 d.
Juozo Kraujūno nuotraukos. Iš A. Seibučio albumo. KEM*



kaip įgyvendinti tautinės mokyklos koncepciją, atkurti nuvertintą mokytojo prestižą, į ugdymo įstaigas sugrąžinti dvasines vertybes, altruizmą, jautrumą, kaip padėti mokiniui gilintis į savo tautos praeitį.

Drąsūs laisvos valios kupiškėnai vasarą veikiai išitraukė ir į LPS paskelbtą parašų rinkimo akciją dėl Molotovo–Ribentropo pakto slaptyjų protokolų pripažinimo netekusiais juridinės galios nuo jų pasirašymo momento ir dėl SSRS kariuomenės išvedimo iš Baltijos valstybių. Buvo surinkta per 9 000 rajono gyventojų parašų.

Visą laiką sąjūdininkai bendrystės ryšius palaikė su rajono spauda. Kaip jiems sekasi vykdyti išsikeltus uždavinius, kokie klausimai aptariamą koordinacinio centro ir tarybos posėdžiuose, nuo rugpjūčio 10 d. pradėta informuoti rajono laikraštyje „Kupiškėnų mintys“ reguliariai kas 1–2 savaites išeinančiame Sąjūdžio skyrelyje „Mums aktualu“.

Svarbiausia to meto aktualija jiems buvo sklandžiai rugpjūčio 23 d. organizuoti akciją „Baltijos kelias“, kuria norėta paminėti Molotovo–Ribentropo juodojo pakto 50-metį. Kupiškėnai joje parodė didelį susitelkimą. Į jiems skirtą Europos automagistralės Vilnius–Ryga–Talinas (M–12) trijų 302–305 kilometrų ruožą išvyko 48 autobusai su 1 400 akcijos dalyvių. Kelyje prie kolonos prisijungė dar MSMV, „Laisvės“, „Vienybės“, „Šviesos“ kolūkių, kitų Subačiaus krašto darbo kolektyvų autobusai, taip pat pilni žmonių. Labai daug jų važiavo individualiais automobiliais. Iš viso tarp susikibusių rankomis gyvojoje grandinėje buvo apie 3 000 rajono gyventojų.

Šiam istoriniam įvykiui atminti jie pastatė Jono Šmigelsko ir Leono Perekščio padarytą kryžių, kurį pašventino Kupiškio bažnyčios vikaras Virginijus Liuima. Mitinge kalbėjo A. Graužinis, K. Stančikas, kupiškėnų rinktas SSRS liaudies deputatas M. T. Martinaitis. Buvo pagarsinta Sąjūdžio seimo deklaracija – demokratiniu keliu siekti Lietuvos nepriklausomybės.

Pagalba jaunimui

Greičiau apsispręsti, kokia kryptimi toliau veikti, Sąjūdžio rajono taryba paakino ir pertvarkos procese šiek tiek sutrikusį jaunimą. Rugsėjo 10 d. į rajoninius kultūros namus jį pakvietė svečių iš Kauno, Vilniaus ir Molėtų, kurie čia surengtame jaunimo forume jaunosios kartos atstovus supažindino su savo atstovaujamų neseniai atkurtų skautų, „Jaunosios Lietuvos“, ateitininkų, pavasarininkų organizacijų ideologija, struktūra, veiklos principais. Pasitarime jo organizatoriai pedagogų Sąjūdžio rėmimo grupėms davė priesaką padėti moksleiviams burtis į atnaujintas visuomenines jaunimo organizacijas, jas globoti.

Bemaž po mėnesio Sąjūdžio rajono taryba susitiko su Lietuvos komjaunimo rajono komiteto nariais. Aptartos rajono komjaunimo organizacijos veiklos perspektyvos ir galimas bendradarbiavimas su Sąjūdžio rajono taryba, koordinaciniu centru ir rėmimo grupėmis, taip pat komjaunuolių ir Sąjūdžio žaliųjų bendro darbo klausimai.

Operatyviai nepriklausomybės šaukliai reagavo į SSKP Centro komiteto pareiškimą dėl tariamai grėsmingos padėties Pabaltijo respublikose. Rajono spaudoje paskelbė savo atsaką, pritariantį LPS ir Lietuvos darbininkų sąjungos tarybų protesto dokumentams, susietiems su Kremliaus stalinistų išdėstyta pozicija.

O atsiliepdami į visų trijų kupiškėnų išrinktų Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputatų apatiją ir abejingumą svarbiems šalies ir rajono ekonomikos bei ūkinės veiklos klausimams kreipėsi į Respublikos Aukščiausiosios Tarybos prezidiumą, reikalaudami jau 1989 m. surengti Aukščiausiosios ir vietinių tarybų rinkimus.

Rinkimų kampanijai – speciali darbo grupė

Tuo metu Sąjūdžio rajono taryba savo skyrelyje „Mums aktualu“⁸ rašė:

„Dabar svarbiausias Sąjūdžio aktyvo rūpestis – ruošti rinkimų į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą kampanijai ir aktyviai dalyvauti joje. Sudaryta Sąjūdžio rajono koordinacinio centro darbo grupė šiais klausimais rūpintis. Tai A. Baniulis, E. Čiurlys, A. Seibutis, V. Janušonis, R. Markelis, P. Genys, R. Mašauskas, R. Urbonas ir J. Alekna.“

Įvardytų rinkimų programa ir kaip Sąjūdžiui prisidėti prie svarbiausių rajono reikalų sprendimo, kaip palaikyti geras iniciatyvas bei užblokuoti nevykusias, detaliai svarstyta lapkričio 25 d. rajoniniuose kultūros namuose įvykusioje antrojoje LPS rajono konferencijoje⁹. Joje dalyvavo 150 Sąjūdžio rėmimo grupių išrinktų delegatų, daug svečių. Balsų dauguma nuspręsta, kad preliminarieji Sąjūdžio kandidatais į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą bus keliami LPS seimo juriskonsultas Zenonas Juknevičius ir LPS rajono tarybos pirmininkas A. Graužinis. Išklaudyta jų politinė programa. Papildytas ir atnaujintas 45 narių Sąjūdžio rajono koordinacinis centras, į kurį įėjo visų rėmimo grupių atstovai. Sąjūdžio rajono tarybos pirmininku vėl perrinktas A. Graužinis. Priimtas kreipimasis į rajono vadovus siūlant sudaryti vietos parlamentą, kuriam priklausytų partijos rajono komiteto ir rajono vykdomojo komiteto, Sąjūdžio, Žaliųjų, „Caritas“ bei kitų visuomeninių organizacijų, darbo kolektyvų atstovai, aktyviausi deputatai. Vietos parlamentas iškeltų strateginius rajono uždavinius ir parengtų jų sprendimo priemones. Toks veiklos principas suaktyvintų tarybų darbą, padėtų geriau spręsti rajono problemas. Konferencijoje dar buvo išdalyti parašų rinkimo lapai kreiptis į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą prašant paskelbti referendumą, kad Lietuvos piliečiai pasisakytų, ar kareiviai, tarnaujantys mūsų šalyje, turi teisę balsuoti rinkimuose į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą, ar ne. Po konferencijos mažiau nei per mėnesį rajone buvo surinkta 2 000 referendumą remiančių parašų.

Pirmajame naujai suformuoto koordinacinio centro susirinkime išrinkta 11 narių taryba: J. Alekna, E. Čiurlys, A. Graužinis, Valerija Gruodytė, R. Markelis, R. Mašauskas, V. Morkūnaitė, A. Seibutis, K. Stančikas, Kazimieras Šarskus ir R. Urbonas. A. Seibučiui patikėtas išdininko postas.

Sąjūdininkus 1990 m. pirmąjį ketvirtį jau visu svoriu užgulė čia pat vyk-

siantys dveji iš eilės Lietuvai ir rajonui labai didelę reikšmę turintys rinkimai. Sausio 5 d. Kupiškio rinkimų apygardos Nr. 101 rinkimų komisija kandidatų į Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputatus įregistravo kolūkie-

⁸ Sąjūdžio rajono taryba. Mums aktualu, *Kupiškėnų mintys*, 1989, rugs. 26, nr. 113, p. 4.

⁹ Staškūnienė Z. Žingsnis po žingsnio, *Kupiškėnų mintys*, 1989, gruodžio 2, nr. 143, p. 2.

ūkio valdybos viršininką Leoną Apšegą, o sausio 17 d. – sąjūdininkų kandidatą, Miestų statybos projektavimo instituto projektų vyriausiąjį architektą, Sąjūdžio seimo narį Algimą Nasvytį. Tuo pat metu abu pretendentai į parlamentą pradėjo susitikimų maratoną su rinkėjais, dalyvavo rajono radijo forume. Agituoti už A. Nasvytį rajone lankėsi SSRS Aukščiausiosios Tarybos deputatai, Sąjūdžio seimo nariai Kazimieras Uoka, profesorai Kazimieras Antanavičius, Vytautas Landsbergis ir kt. LPS rinkimų programai apsvastyti ir priimti vasario 3 d. Vilniuje įvyko Sąjūdžio ikininkinė konferencija „Lietuvos kelias“. Čia pabrėžta – pagrindinis būsimų deputatų tikslas balsuoti už Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą. Tokios pozicijos laikėsi ir konferencijoje dalyvavę 30 kupiškėnų atstovų.

Kiek netikėtai šikart rinkimus laimėjo L. Apšega, surinkęs 8 868 rinkėjų balsus, už A. Nasvytį balsavo 6 433 kupiškėnai.

Rinkimams į rajono Tarybą, kurių pirmasis turas vyko kovo 24 d., buvo įregistruoti 89 kandidatai, iš jų Sąjūdis rėmė 32. Deputatais išrinkti 39. Sąjūdžio remiami kandidatai laimėjo 13 mandatų. Balandžio 4 d. prasidėjusioje 20-ojo šaukimo rajono Tarybos pirmojoje sesijoje rajono Tarybos pirmininku išrinktas J. Blaževičius, 14 balsų persvara įveikęs Sąjūdžio atstovą Alfonsą Pivoriūną. Rajono valdytojo kėdė atiteko P. Večiui.

Nors po rinkimų šalyje visur buvo suformuotos valdymo struktūros, Lietuva, didindama greitį, pirmyn važiuojo atsinaujinimo vieškeliu, bet Maskvos psichologinio spaudimo akcija nesiliovė. Todėl balandžio 8 d. Kupiškyje, kaip ir daugelyje respublikos miestų, Sąjūdis surengė mitingą Lietuvos nepriklausomybei remti¹⁰. Bažnyčioje aukotos šv. Mišios už mūsų valstybės ateitį. Sąjūdžio rajone lyderiai K. Stančikas, A. Graužinis, A. Baniulis kalbėjo apie baimės ir nerimo lauką, kuriame žmonės kol kas priversti gyventi dėl kaimyninės sovietų valstybės grėsmės bangos, akcentavo būtinybę išsaugoti tą gležną daigėlį – prieš mėnesį atkurta lietuvių tautos nepriklausomybę ir stengtis, kad ji iš de jure taptų ir de facto. Viešo susirinkimo dalyviai nutarė pasiųsti protesto telegramą M. Gorbačioviui.

Spaudžia blokados gniaužtai

Deja, Sovietų Sąjunga, pajutusi, kad lietuviai savo siekių neišduos, pradėjo Lietuvos ekonominę blokadą. Jos pradžia sutapo su LPS antruoju suvažiavimu Vilniuje balandžio 21–22 d. Į jį kupiškėnai pasiuntė 7 delegatus: A. Graužinį, A. Baniulį, V. Morkūnaitę, A. Seibutį, Angelę Karosienę, Audrių Daukšą ir Juozą Bužą. Dar keletas rajono atstovų suvažiavimą stebėjo svečių teisėmis. Jame blokados tema buvo viena esminių. Nutarta respublikoje įkurti blokados fondą. Pradėti rinkti pinigai dėl sovietų vyriausybės sankcijų netekusiems darbo piliečiams šelpti. Delegatai taip pat priėmė naujus Sąjūdžio įstatus, programą. LPS liko judėjimu, tik šiek tiek pakeitė savo vardą – tapo Lietuvos Sąjūdžiu. Sąjūdžio rajono taryba į blokados fondą įnešė 500 rb, F. ir A. Seibučiai – 100 rb, E. ir G. Aleksaičiai – 500 rb, J. Babickas – 370 rb, po 1 000 rb – B. Mikonienė ir E. Lauciuvienė. Iš viso iki gegužės 22 d. kupiškėnai šiam fondui skyrė bemaž 15 tūkst. rublių.

¹⁰Staškūnienė Z. Kelio atgal nėra, *Kupiškėnų mintys*, 1990, bal. 12, nr. 42, p. 1–2.

Vietoj koordinacinio centro – seimelis

Jau antrasis Sąjūdžio suvažiavimas parodė, kad pradeda blėsti žmonių susitelkimas, blokados gniaužtai stiprina nerimą. Pavargę nuo kalbų sakymo ir klausymo lietuviai tarsi atšala ir nuo Sąjūdžio. O čia dar kupiškėnai netenka ir savo idėjinio lyderio – A. Graužinis išvyksta dirbti į Panevėžį vyriausiuoju architektu. Tad trečiaja Sąjūdžio rajono konferencija, sušaukta gegužės 27 d. centrinės bibliotekos salėje, siekta suaktyvinti Sąjūdžio veiklą, atnaujinti jo struktūrą, numatyti strategines kryptis, sustiprinti ryšius su visuomene. Diskusijose dėl Sąjūdžio tolesnio darbo išsirutuliojo nuomonė, kad jam vadovauti reikalingas ne koordinacinis centras ar grupių įgaliotinių taryba, o seimelis su taryba. Ir jam turi priklausyti veiklūs žmonės. Konferencija Lietuvos Sąjūdžio (LS) seimo nariu išrinko A. Baniulį ir suformavo 32 narių seimelį. Pirmajame jo posėdyje sudaryta 9 narių taryba: E. Čiurlys, Virginija Juškienė, Rimantas Kožėvnikovas, Algis Stanišonis, Vytautas Mockus, K. Navickas, R. Mašauskas, A. Pivoriūnas ir K. Stančikas. Seimelio pirmininko nutarta kol kas nerinkti, Sąjūdžiui vadovauti bendrai, kol jo lyderis išryškės savaime. Sąjūdžio išdininku išrinktas K. Stančikas.

Naujoji Lietuvos Sąjūdžio (LS) rajono seimelio taryba, susirinkusi į pirmąjį išplėstinį posėdį, iškart griebė jautį už ragų: paskelbė pareiškimą dėl rajono Savivaldybės tarybos ir jos sudarytų struktūrų darbo. Pareiškime pažymima, kad rajono Tarybos dauguma, kurią sudaro 11 kolūkių pirmininkų, 5 vyriausieji specialistai, 5 kitų organizacijų vadovai, 3 LKP rajono komiteto funkcionieriai, iš esmės sabotuoja ne tik konkretius veiksmus, susijusius su galimomis senosios ekonominės sistemos permainomis, bet dar ir gniaužia kitaip mąstančiųjų iniciatyvą. Neveiklumą nuolat bandoma pateisinti blokados sunkumais, bet savarankiškai beveik nieko nedaroma jos poveikiui sušvelninti. Seimelio narių nuomone, rūpinantis rajono rytdiena reikėtų kuo daugiau įmonių pervesti į vietinio ūkio reguliavimo sferą, leisti kaimo žmonėms laisvai pasirinkti ūkininkavimo būdą, formuoti rajono mokesčių sistemą, nuosekliau rūpintis gyventojų aptarnavimu.

Rajono spaudoje – „Opozicija“

Nuo rajono reikalų – prie didžiosios politikos. Tokiam veiksmui rajono seimeliui reikėjo telkti visuomenės jėgas minint Molotovo–Ribentropo suokalbį 51-ąsias metines. Važiuoti į prasidėjusios Europos savaitės Lietuvoje renginius prie Lietuvos ir Lenkijos sienos prisirinko du autobusai rajono gyventojų. Vadovaujami seimelio tarybos nario E. Čiurlio, jie gausiai dalyvavo LS organizuotoje manifestacijoje „Europos kelias“. Sugrįžus namo, seimelio taryba nusprendė pradėti rinkti parašus rezoliucijai „Baltijos klausimą – į Paryžiaus pasitarimą“. Reikalavimų esmė – Baltijos respublikų nepriklausomybės problemą įtraukti į Helsinkio procesą ir apsvastyti Europos saugumo ir bendradarbiavimo pasitarime Paryžiuje, nes kitaip neįmanomas teisinis Europos šalių susivienijimas.

Kad rajone būtų sparčiau sprendžiami visi klausimai, rugpjūčio 27 d. seimelio tarybos posėdyje Sąjūdžio tarybos sekretore paskirta kupiškietė Dalia Ragelytė.

Daugėjant darbų, užmojų ir problemų, iškilo būtinybė išsamiau jas atspindėti rajono spaudoje. Sąjūdininkų sprendžiamiesiems svarbiems dalykams tapo ankšta „Kupiškėnų minčių“ skyrelyje „Mums aktualu“. Pradėta svarstyti, kad Sąjūdžio

rajonas aktyvistai greičiau užčiuoptų kupiškėnų visuomeninio gyvenimo problemas, sueitų į glaudesnę bendraminčių būrį su kaimo žmonėmis, surastų greitesnę ir nuoširdesnę bendravimo formą, pasiektų didesnio savo darbo poveikio turėdami savą spaudos leidinį. Sumanymas visiems patiko, tačiau sparčiau jį įgyvendinti trukdė ekonominės blokados sukelti nepritekliai, kūrybinių pajėgų stoka. Vis dėlto idėja nepaliovė gyvuoti. Ji realizuota pasitenkinus kuklesne veikimo apimtimi. Su rajono redakcija sutarta Sąjūdžio rajono seimelio puslapį „Opozicija“ kartą per mėnesį leisti „Kupiškėnų mintyse“. Deja, pasirodė tik du (1990 m. spalio 23 d. ir 1990 m. lapkričio 27 d.) „Opozicijos“ numeriai. Tolesniam darbui pristigta jėgų.

Skaudus pralaimėjimų dūris

Gruodžio 1 d. centrinės bibliotekos salėje sukvietę Sąjūdžio žmonių pasitarimas parodė, kad ir jų akys jau priblėsusios, energija išsivadėjusi, praradusi darnos su aplinka pojūtį, ypač po pralaimėtų Aukščiausiosios ir vietinių Tarybų rinkimų. Ir susirinkusiųjų šįsyk buvo mažokai. Svečias iš Vilniaus, Sąjūdžio seimo narys, lietuvių poezijos vertėjas Georgijus Jefremovas papasakojo apie Rusijos demokratinius procesus, didžiųjų miestų gyventojų nuotaikas, požiūrį į Lietuvos parlamento sprendimus. Kiti oratoriai daugiausia laiko sugaišo svarstydami žemės reformą, kaimo ateities perspektyvą. Kur kas siauriau ir trumpiau kalbėta apie Sąjūdžio rajono aktyvą, jo veiklos prasmę ir būtinumą. Kelta daug retorinių klausimų. Galbūt idėjų, spalvingų vilčių metas jau praėjo? Gal Sąjūdis savo misiją jau atliko? Jei dar reikalingas, tai iš kur ateis jį maitinančios jėgos?

Pasiaukojamas laisvės gynėjų ryžtas

Tokių apmąstymų, įvykių ir augančios įtampos pyne rajono gyventojai sutiko ir 1991 m. Atmosfera mūsų šalyje kaito. M. Gorbačiovo ultimatas atkurti Lietuvoje sovietinės valdžios struktūras ir jį lydintys brutalūs Sovietų Sąjungos kariuomenės veiksmai liudijo apie iškilusią rimtą Respublikos parlamento ir Vyriausybės nuvertimo grėsmę. Tomis pavojaus dienomis prie Aukščiausiosios Tarybos, Vyriausybės, radijo, televizijos, spaudos rūmų budėjo žmonės. Ten sausio 12 d. saugoti Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės iš Kupiškio išvyko 15 autobusų, kurie į Vilnių nuvežė daugiau kaip 500 žmonių, pasiryžusių ginti svarbiausius jo pastatus.

Beginkliai gynėjai tuščiomis rankomis ir nuogomis širdimis iki dantų ginkluotų sovietinių smogikų agresijos neatlaikė.

Sausio 13-ąją kupiškėnai ją pasmerkė susirinkę į Lauryno Stuokos-Gucevičiaus aikštėje spontaniškai surengtą protesto mitingą. Išgyvenimais dalijosi iš sostinės grįžę desantininkų vandalizmo liudytojai, Sąjūdžio rėmėjai D. Dūdaitė ir V. Žebrauskas. Kalbėjo mokytoja G. Vilčinskienė, rajono vadovai.

Sausio 22-osios rytą į savo antrąją sargybą prie Aukščiausiosios Tarybos rūmų stėjo apie 300 kupiškėnų, tarp kurių buvo daug žmonių, jau budėjusių Vilniuje prie svarbiausių objektų ir tiesiogiai mačiusių ar net savo kūnais pajutusių kruvinojo sekmadienio organizatorių ir vykdytojų smurtą. Nepriklausomybės sargybinių veiksmus koordinavo rajono Tarybos deputatas, Sąjūdžio rajono seimelio narys K. Stančikas.



Vėliau sąjūdininkų tikslinės ke-
lionės į Vilnių rengtos dar ne kartą.
Vienuolika rajono gyventojų – O. Ma-
tijosienė, V. Mockuvienė, P. Tunkevičienė, A. Dūda, K. Stančikas, J. Petravičius
ir kiti – kovo 23–24 d. visą parą praleido palaikydami vagonėlyje badaujančius
Lietuvos radijo ir televizijos komiteto darbuotojus. Grupė kupiškėnų parlamentą
taip pat saugojo birželio 6–7 ir rugpjūčio 20 d.

*Kupiškėnai netoli Aukščiausiosios Tarybos rūmų.
1991 m. sausio 13 d. KEM*

Kruvinosios Sausio 13-osios naktį, sovietiniams desantininkams šturmuojant Radijo ir televizijos komitetą, Televizijos bokštą, vienaip ar kitaip nukentėjo kas dešimtas kupiškėnas. Sužalojimus patyrė 33. Tarp jų – subatėnų Šateikų šeima: Eugenija, Alvydas ir jų keturiolikmetis sūnus Valdas, noriūniečiai Petras Savickas, Vytautas Antanas Makutėnas, antašaviečiai Gintaras Martinka, Vytautas Aukšti-
kalis, alizavietė Leta Ščiukaitė, Kupiškio miesto gyventojai Rima Ralytė, Paulė Tunkevičienė, Rimgaudas Muntrimas, šimonietis Vaclovas Buzas ir kiti. Pastarajam išcentrinė kulka sutrupino šlaunikaulį. Jos sužalojimus teko šalinti keturiomis ope-
racijomis Vilniuje ir Budapešte. V. Buzui už pasižymėjimą didvyrišku narsumu ir ištverme ginant mūsų šalies laisvę ir nepriklausomybę Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimu įteiktas garbingas kovinis apdovanojimas – IV laipsnio Vyčio kryžiaus ordinas. Šis drąsus kaimietis nuo sužalojimų išgelbėjo ne vieną žmogų. Jam pavyko žaibiškai susiorientuoti ir nusviesti šalin du sprogstamuosius paketus, desantininkų paleistus į pačią rūmų gynėjų tirštumą. Dar 25 kupiškėnai (Jonas Babickas, Veronika Mockuvienė, Vladas Pagirys, Laima Bernadickienė, Gintaras Petrikas, Ričardas Kukenis, Aleksandras Kalvelis ir kt.) apdovanoti Sausio 13-osios atminimo medaliais.

Tai, kad rajono žmonės nebijo materialinių sunkumų, galvoja ne vien apie save, o apie Tėvynę, jos ateitį, parodė sausio pabaigoje Agropramoninio banko Kupiškio skyriuje atidaryta Lietuvos nepriklausomybės gynimo sąskaita. Pirmieji šią kilnią idėją savo įnašais parėmė sąjūdininkai: V. Mockuvienė, K. Jazokas, A. Varna paaukojo po 1 000 rb, A. Dobrovolskis ir Z. Zulonienė – po 100 rb. Iš organizacijų į šią sąskaitą pirmiausia 250 rb pervedė ryšių mazgo profsąjungos komitetas, Kupiškio urėdija – 1 000 rb, „Laisvės“ kolūkis – 5 000 rb.

Vieningi balsai – už nepriklausomą Lietuvą

Vasario 9 d. šalyje paskelbus visuotinę gyventojų apklausą, ar nori, kad Lietuvos valstybė būtų nepriklausoma demokratinė respublika, vieningai paremti šią akciją kupiškėnus paragino visuomeninių organizacijų – Sąjūdžio rajono seimelio tarybos, „Caritas“, Žemdirbių, Darbininkų, Tremtinių sąjungų bei Lietuvos demokratinės darbo partijos lyderiai. Balsavimo dieną už nepriklausomą demokratine Lietuvą pasisakė 90,65 proc. apklausoje dalyvavusių rajono gyventojų.

Tuo tarpu atsiliepdama į SSRS rengiamą sąjunginį balsavimą dėl Sovietų Sąjungos ateities Sąjūdžio rajono seimelio taryba rajono spaudoje paskelbė savo poziciją:

„Kovo 17 dieną rengiamas sąjunginis referendumas – ne mūsų rūpestis. Mus saugo, gina ir stiprina Kovo 11-osios Aktas, sausio 13-osios šventa auka ir vasario 9-osios plebiscito rezultatai bei tvirtas visų mūsų pasiryžimas laisvei.“

Sąjūdis rajone stengėsi žengti koją kojon su gyvenimu. Gerų idėjų nestigo, tačiau trūko iniciatyvių žmonių joms įgyvendinti. Pagrindinis darbo krūvis teko seimelio tarybai. Ji oficialiai pirmininko išsirinkusi neturėjo, bet sąjūdininkų lyderio vaidmens ėmėsi R. Kožėnikovas. Jam daugiausia padėjo E. Čiurlys, V. Mockus, K. Stančikas ir kai kurie kiti tarybos nariai. Jėgoms vėl vienyti beveik po metų, kovo pradžioje, buvo sukviesta ketvirtoji Sąjūdžio rajono konferencija¹¹. Konstatuota, kad iki Sausio 13-osios rajone vyravo požiūris, jog Sąjūdis nieko negali – nei prekybos sutvarkyti, nei kitaip gyvenimo pagerinti, todėl žmonės paskui jį nebelinkę eiti. Tačiau kruvini įvykiai Vilniuje privertė žmones keisti mąstyseną – Sąjūdį privalu gyvinti, stiprinti. K. Stančiko nuomone, dabar išformuoti Sąjūdį būtų didžiausia nuodėmė. Į jo veiklą reikia labiau įtraukti kaimiečius. Subačiaus gyvenvietės sąjūdininkų pavyzdys rodo, kad ir ne rajono centre galima atlikti daug gerų darbų. Skapiškio grupė taip pat nuveikė nemažai naudingo. Konferencijoje darbo patirtimi pasidalijo subatėnas mokytojas J. Babickas, papasakojęs, kaip jie bendrai veikia su „Tremtinio“ klubo, „Caritas“, Šaulių sąjungos aktyvistais, kaip palaiko ryšius su gyvenvietės savivaldybe, kolūkio valdyba, gauna iš jų paramos. Vertingų pastabų, pasiūlymų taip pat pateikė E. Čiurlys, A. Daukša, A. Pivoriūnas ir kt. Šišk naujas seimelis buvo renkamas teritoriniu principu ir nuo gyventojų skaičiaus. Be to, konferencija pasiūlė ir savo delegatus į Lietuvos žemdirbių sąjūdžio antrąjį suvažiavimą: Bronių Breskų, Audrį Biveinį, Joną Ragauską, Antaną Dobrovolskį, Virgilijų Kavaliauską, Antaną Varnauską.

¹¹Staškūnienė Z. Jėgas vėl reikia vienyti, *Kupiškėnų mintys*, 1991, kovo 9, nr. 19, p. 2.

Euforija pradeda blėsti

Po konferencijos Sąjūdžio veikloje ryškesnių pozityvių pokyčių nepasireiškė. Tiesa, tarybos nutarimu atsakingą sekretore buvo paskirta teisininkė Valerija Gruodytė, bet netrukus seimelio taryba liko vėl be vadovo. Iš formalaus pirminko pareigų atsistatydino K. Stančikas. Tuomet iš Sąjūdžio rėmimo grupių, ypač kaime, buvo belikę tik trupiniai. Kas būtina, dar daryta pasitarkus pasiryžėlius. Vis būta audringų įvykių ir naujienų griūties epicentre. Priiminėti rajone dažnai lankėsi Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos deputatai, kiti svečiai, organizuotos akcijos, minėjimai. Sąjūdininkų pakviesti, apie 30 kupiškėnų rugpjūčio 3 d. Vilniuje į paskutinę kelionę palydėjo Medininkų muitinėje nužudytus septynis muitinės ir policijos darbuotojus. Maskvos pučui prasidėjus, vėl sukta į sostinę ir stota į sargybą prie Aukščiausiosios Tarybos rūmų, o kai perversmas žlugo, važiuota jau ne budėti, bet pasidžiaugti tiesos ir teisiųjų pergale.

Gruodžio 14 d. Vilniuje įvykęs LS III suvažiavimas, kuriame iš Kupiškio buvo keturi delegatai (J. Babickas, J. Buzas, A. Daukša, R. Mašauskas) ir 12 dalyvių, rajono sąjūdininkus dar kartą privertė sukrusti. Šiuo laiku aktyviausiai veikę laikinai Sąjūdžio rajono seimelio pirminko pareigas ėjęs A. Daukša kartu su tarybos nariu E. Čiurliu ir surengė penktąją Sąjūdžio rajono konferenciją. Tik šį kartą į ją savo atstovus delegavo ne Sąjūdžio grupės, o įvairios visuomeninės organizacijos, nes šiek tiek aktyvesnių tų grupių buvo mažai belikę. Aštriame pokalbyje daugiausia gvildinti žemės ūkio reikalai. Sielotasi dėl Vyriausybės menkos paramos ūkininkams, didelių akcizo mokesčių, teisybės stokos. Senas sąjūdininkas A. Seibutis konferencijoje teigė, kad Kupiškio Sąjūdį pradėjo žlugdyti tie patys, kurie jį kūrė. Kai į Sąjūdžio tarybą pateko buvę funkcionieriai, siekė šį judėjimą naudoti savo tikslams, žmonės nuo jo atšalo. Sąjūdis, anot kalbėtojo, reikalingas, tik ne toks pridusęs kaip dabar.

Po konferencijos Sąjūdžio aktyvas pradėjo parašų rinkimo vajų dėl referendumo, kuris turėjo nuspręsti, ar reikalingas Lietuvai Prezidentas. Vien gruodžio 13 d. Kupiškyje buvo surinkta 500 parašų, o Subačiaus gyvenvietėje – 655. Šie parašai nuvežti į minėtą Sąjūdžio suvažiavimą. Jame Sąjūdis reorganizuotas į visuomeninį politinį judėjimą su fiksuota naryste.

Formuojamas naujas visuomeninio judėjimo branduolys

Prabėgę dar vieneri metai parodė, kad permainoms siekti reikalingas didelis susitelkimas, nuovoka ir nauja patirtis. Kad dabar Sąjūdis rajone išsikvėpęs, pastebėjo ir 1992 m. pradžioje su jo aktyvu susitikęs valstybės kontrolierius Kazimieras Uoka. Pasak jo, sprendžiant iš to, kaip suprantamas pilietiškas, kaip neišlendama iš provincialumo marškinėlių, galima daryti išvadą, jog Kupiškyje Sąjūdis silpniausias iš kaimyninių Biržų, Rokiškio ir Anykščių rajonų. Čia, dar nepradėjus rimtesnio darbo, jau tvirtinama, kad jis neišveikiamas. Kontrolierius ragino veikti ir nežiūrėti tik po savo nosimi. Tačiau išsklidusiems, energijos pristigusiems rajono sąjūdininkams išjudinti, palaužti jų abejingumą buvo sunkiai įveikiama užduotis. Laukiamo efekto nedavė ir sąjūdininkų susirinkimuose kolektyviai priimti kons-

truktyvūs nutarimai. Tad nuspręsta surinkti prie Sąjūdžio ištakų stovėjusius ir jame aktyviai dalyvavusius kupiškėnus, apsvarstyti galimybes ir pamėginti suformuoti naują šio visuomeninio judėjimo branduolį.

Tam, praėjus vos mėnesiui nuo ankstesnio susirinkimo, pasitarti rinktasi į šeštąją Sąjūdžio konferenciją¹². Kupiškio seimelio rajono tarybai laikinai vadovaujantis A. Daukša išsamiai papasakojo apie jos darbą, nesklandumus, inteligentų pasitraukimą iš aktyvios veiklos, susirinkimų nelankymą, numatytų darbų atidėliojimą, nekonkretumą, skepticizmą dėl naujų idėjų ar iš Vilniaus ateinančių nurodymų ir patarimų. Subatėnų sąjūdininkų vadovas J. Babickas – priešingai, turėjo kuo pasidžiaugti: štai per visą Kupiškį dėl Prezidento institucijos reikalingumo surinkta 2 351 parašas, o vien subatėnai jų surinko apie tūkstantį. Tai įmanoma, kai dirba ne vienas žmogus, o veikia aktyvi grupė. Todėl ten reguliariai šaukiamos gyventojų sueigos, nepaliekami be dėmesio ir kontrolės visi jiems svarbiausi reikalai. J. Babickas dar prisiminė ir viešus šio krašto žmonių renginius, keliones. A. Biveinis nušvietė šiandieninio kaimo būklę, kalbėjo apie kaimiečių gąsdinimą, visuotinį kolūkių turto vogimą, miglotas būsimų žemės ūkio bendrovių perspektyvas. R. Bagdonienė ir R. Urbonas kvietė atsiriboti nuo tų sąjūdininkų, kurie šio judėjimo veikla dangstė savo karjeros siekius. Buvo aptarta galimybė įvairių judėjimų atstovus deleguoti į Sąjūdžio rajono seimelį. Konkrečių struktūrų nutarta kol kas neformuoti ir Sąjūdžio seimo nario nerinkti, kadangi dar nesuregistruoti Sąjūdžio nariai, nesurengta rinkimų konferencija, tikrai išrinkta septynių asmenų taryba. Į ją pateko kunigai K. Baronas ir V. Liuima, A. Biveinis, A. Karosienė, J. Babickas, K. Jazokas, L. Perekšlis. Prieita prie išvados, jog organizaciniam darbui, registruojant Sąjūdžio narius, šiuo metu pakanka tokio branduolio, o vėlesniam darbui struktūros dar bus naujai formuojamos.

Naujoji Sąjūdžio taryba pirmajame savo posėdyje¹³ laikinai eiti tarybos pirmininko pareigas pavedė K. Baronui, o laikinuoju savo atstovu į Sąjūdžio seimą išrinko V. Liuimą. Tarybos narė A. Karosienė buvo įpareigota Sąjūdžio grupės organizuoti Šepetoje, Šimonyse, Skapiškyje ir Žaideliuose, K. Jazokas – Noriūnuose, L. Perekšlis – Alizavoje, J. Babickas – Subačiaus krašte. Nuo 1992 m. vasario 11 d. apmokama tarybos atsakingąją sekretore nutarta priimti dirbti Nijolę Mukulytę, o išdininku nuo vasario 13 d. patvirtintas Zenonas Čiapas. Taryba tučtuojau kreipėsi į rajono gyventojus, kviesdama burtis į Sąjūdžio iniciatyvines grupes prie parapijų, gyvenviečių, įstaigų, mokyklų, skatino kiekvieną pilietį sąžiningu darbu prisidėti prie spartesnio Lietuvos atsitiesimo, įgyvendinti demokratines permainas, atsisakyti sovietinės santvarkos liekanų.

Sąjūdžio aktyvo darbo sąlygos pagerėjo, kai rajono valdžia paskyrė naują būstinę Kupiškyje, L. Stuokos-Gucevičiaus a. 14 namo trečiame aukšte. Vasario 9 d., dalyvaujant gausiai žmonių, šias patalpas pašventino klebonas K. Baronas. Čia iki vasario vidurio LS dalyviais jau buvo užsiregistravę 120 rajono gyventojų.

¹²Juškienė V. Kyla naujasis Sąjūdis, *Kupiškėnų mintys*, 1992, vas. 1, nr. 9, p. 2–3.

¹³Kupiškio r. Sąjūdžio tarybos posėdžio protokolais Nr. 1, 1992 m. sausio 30 d. Straipsnio autoriaus archyvas.

Iniciatyvių žmonių poreikis didėja

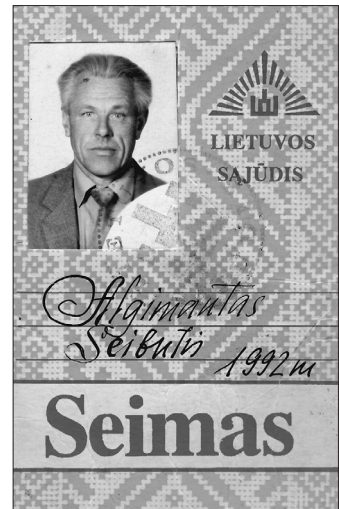
Kovo 29 d. Sąjūdžio taryba pasitarti juos vėl sukvietė į konferenciją¹⁴. Nuo Sąjūdžio gyvavimo rajone pradžios jau į septintąją! Į centrinės bibliotekos salę susirinko 106 sąjūdininkai. Ataskaitiniame pranešime tarybos narys J. Babickas pažymėjo, kad, sustiprinęs savo galias, Sąjūdis rajone vėl aktyviai veikia, yra daugelio iniciatyvų pradininkas, nuolat spaudžia rajono valdininkus priimti dabarties reikalavimus atitinkančius sprendimus. Jam dabar priklauso daugiau nei 170 narių. Koordinuotai dirba naujoji taryba. Kaimuose sąjūdininkai rūpinasi agrarinės reformos įgyvendinimu, neabejingi sunkiai besikuriantiems valstiečių ūkiams. Yra paskirti stebėtojai į žemės ūkio turto privatizavimo komisijas.

Konferencija priėmė rezoliuciją „Dėl šiurkščių savivaliavimo atvejų ir turto privatizavimo pažeidimų Alizavos žemės ūkio įmonėje“, kreipėsi į Aukščiausiąją Tarybą, kad skubiai būtų priimtas laikinasis įstatymas „Dėl kai kurių apribojimų užimti pareigas valstybinėje tarnyboje“, į LS seimą išrinko A. Seibutį. Jis drauge su Regina Bagdoniene, Rimantu Pironu, Broniumi Jonuška ir Vladu Drąsučiu Adomėliu papildomai įtraukti į Sąjūdžio rajono tarybą, kuriai dabar priklauso 9 nariai.

Iš 19 kolektyvų atstovų suformuotas naujas Sąjūdžio rajono seimelis: Gerardas Aleksaitis, Aloyzas Andriūnas, Danutė Baronienė, Juozas Buzas, Anicetas Čepė, Irena Jonušienė, Vytautas Kazlauskas, Almina Kisielienė, Albinas Masiulis, Rimantas Mašauskas, Povilas Narbutas, Bronius Navarskas, Algirdas Petrulis, Leonas Perekšlis, Vytautas Sipavičius, Birutė Stanienė, Emanuelis Šileris, Paulius Tumonis ir Aleksas Varpiotas.

Šiam seimeliui 1992 m. rimtų išbandymų iškilo telkti žmones į referendumus dėl Lietuvos Prezidento institucijos atkūrimo (vasario 23 d.), Rusijos kariuomenės išvedimo (birželio 14 d.) bei Lietuvos Seimo rinkimų (spalio 25 d.) ir kartu rengiamo referendumo dėl Konstitucijos priėmimo. Sąjūdžio seimelis, kviesdamas paremti referendumų nuostatas, rajono laikraštyje paskelbė kreipimąsi į kupiškėnus ir savo poziciją išdėstė pareiškime.

Spalio 4 d. centrinės bibliotekos salėje įvykusiame išplėstiniame Sąjūdžio seimelio susirinkime¹⁵ 120 miesto ir kaimo žmonių aptarė būsimų Seimo rinkimų aktualijas. Laikinas Sąjūdžio rajono tarybos pirmininkas K. Baronas susirinkusiuosius trumpai supažindino su abiejų – Biržų–Kupiškio ir Anykščių–Kupiškio – rinkimų apygardų kandidatų sąrašais, kiek plačiau papasakodamas apie Sąjūdžio remiamus kandidatus – Biržuose mokytoją Genovaitę Gegevičienę, o Anykščiuose – teisininką Vidmantą Žiemelį. Pranešėjas pabrėžė, kad šiuo metu nuo pakeičiamųjų apsisivaliusio Sąjūdžio dvasi-



LS Seimo nario Algimanto Seibučio pažymėjimas.

Iš A. Seibučio asm. archyvo.
KEM

¹⁴Kupiškio r. Sąjūdžio konferencijos protokolas, 1992 m. kovo 29 d. Straipsnio autoriaus archyvas.

¹⁵Juškienė V. Ant pasirinkimo slenksčio, *Kupiškėnų mintys*, 1992, spalio 10, nr. 79, p. 1.

nė vadovė yra Bažnyčia, kuri remia tik gerus ir teisingus žmones. Tautininkų ir Šaulių sąjungų rajono skyrių nuostatas apibūdino abiejų skyrių vadovai E. Šileris ir V. Šulma. Būtinybę suvienyti dešiniąsias jėgas ir viešumo svarbą akcentavo Sąjūdžio aktyvistai J. Babickas ir L. Perekšlis.

Seimo rinkimai abiem Sąjūdžio kandidatams sėkmės neatnešė: G. Gegevičienė iš rinkimų kovos turėjo trauktis jau po pirmojo balsavimo turo, o V. Žiemelį antrajame ture įveikė socdemų atstovas Feliksas Kolosauskas.

Rajono taryba – iš partijų atstovų

Šis pralaimėjimas vėl sukrėtė Sąjūdį, jo žmonėms numušė nuotaiką, pakirto pasitikėjimą savo jėgomis. Nėgana to, 1993 m. balandžio 22 d. įvykusiame LS rajono tarybos posėdyje¹⁶ dėl pablogėjusios sveikatos iš tarybos pirmininko pareigų paties prašymu buvo atleistas K. Baronas. Į jo vietą išrinktas A. Biveinis. Nutarta į Tėvynės sąjungos (Lietuvos konservatorių; TS/LK) steigiamąją konferenciją Vilniuje 1993 m. gegužės 1 d. siųsti A. Biveinį, Z. Čiapą ir Stasį Alekną.

Sąjūdžio rajono taryba konservatorių steigiamąją konferenciją sušaukė birželio 5 d. Jos dalyvius pasveikino sąjūdininkų vadovas A. Biveinis, kuris juos supažindino su naujosios partijos įstatais, programa, narių teisėmis ir pareigomis, organizacine struktūra. A. Biveinis ir buvo išrinktas TS/LK rajono skyriaus laikinuoju pirmininku iki LS IV suvažiavimo. Tuo tarpu galutinai Sąjūdžio politinės veiklos tęsėjo vaidmenį šis skyrius perėmė nuo 1993 m. lapkričio 23 d., kai vienu metu buvo surengtos dvi konferencijos: TS/LK steigiamoji ir LS rajono tarybos ataskaitinė. Į jas atvyko ir kitų dešiniųjų partijų bei judėjimų atstovai, taip pat Seimo narys Andrius Kubilius. Ataskaitą skaitė A. Biveinis. Ragino gausinti šalies ateičiai neabejingų piliečių gretas, aktyvinti veiklą, kuo geriau pasiręgti būsimiems kitiems rinkimams. Jungtinė konferencija delegatais į LS IV suvažiavimą išrinko A. Biveinį, A. Seibutį, N. Mukulytę, R. Bagdonienę, Z. Čiapą ir L. Perekšlį. Buvo pareikšta nuomonė ir dėl Lietuvos Sąjūdžio ateities. Dauguma šio renginio dalyvių kalbėjo, kad Sąjūdis turi likti dešiniąsias jėgas konsoliduojančia visuomenine organizacija.

1993 m. Lietuvos Sąjūdį reorganizavus į visuomeninę organizaciją ir jam pasitraukus iš aktyvios politinės veiklos, iškilo būtinybė iš naujo pertvarkyti Sąjūdžio rajono tarybos struktūrą. Todėl 1994 m. vasario 5 d. Kupiškio parapijos klebonijoje surengta dar viena konferencija¹⁷. Joje A. Biveinis, kuris laikinai ėjo Sąjūdžio rajono tarybos pirmininko pareigas ir beveik prieš tris mėnesius tapo iš sąjūdiečių susikūrusio TS/LK rajono skyriaus vadovu, apžvelgė pastarojo meto politinę ir ekonominę situaciją respublikoje ir kupiškėnų krašte. Aptarta, kaip kuo sėkmingiau pasiręgti rajono Savivaldybės tarybos deputatų rinkimams, apsvarstyti nauji Sąjūdžio įstatai ir rajono tarybos tolesnės veiklos gairės, išrinkti 3 delegatai (A. Seibutis, L. Perekšlis ir Algirdas Gasiūnas) į LS konferenciją-pasitarimą Kaune. Sudaryta nauja Sąjūdžio rajono taryba iš konservatorių (A. Biveinis), tautininkų (E. Šileris), šaulių (V. Šulma), Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių (Stanislava Kazilionienė), ūkininkų (A. Seibutis) ir

¹⁶LS Kupiškio r. tarybos posėdžio protokolas Nr. 11, 1993 m. balandžio 22 d. Straipsnio autoriaus archyvas.

¹⁷LS Kupiškio r. konferencijos protokolas, 1994 m. vasario 5 d. Straipsnio autoriaus archyvas.

Sausio 13-osios brolijos (K. Jazokas) atstovų. Atsakingą sekretore toliau palikta dirbti N. Mukulytė, o išdininku – Z. Čiapas.

Pirmajame naujos sudėties Sąjūdžio rajono tarybos posėdyje vasario 10 d. jos pirmininku išrinktas K. Jazokas, pavaduotoju – A. Seibutis.

Aktyvumo protrūkis – tik prieš jubiliejus

Šiuo laiku Sąjūdis rajone jau buvo mažai veiksmingas, praradęs ankstesnes pozicijas, visiems procesams dirigavo vis didesni svorį įgaunanti partija, bet likusi nedidelė saujelė Sąjūdžio pirmtakų iš paskutiniųjų dar siekė jo stebuklingai žarijai neleisti visai užgesti. Deja, ir naujoji partinė Sąjūdžio rajono taryba greitai susitakė su mintimi, kad savam krašte stipriau pajudinti dvasinio atgimimo dirvonus jau ne jos jėgoms. Praėjus dvejiems metams po išrinkimo, iš Sąjūdžio tarybos pirmininko pareigų pasitraukė K. Jazokas. Kuo jį pakeisti? Gelbėtojo vaidmens dar sykį ryžosi imtis A. Biveinis, sutikęs vėl vadovauti tarybai. Be to, ją dar papildė krikščionis demokratas Vidas Ruzgas ir tautininkas Pranas Skardžius. Ši grupelė patriotiškai nusiteikusių asmenų ir jiems talkinančių dešiniųjų partijų lyderių Sąjūdžio veiklą kiek suaktyvino tik artėjant jo įkūrimo rajone 10-mečiui. Tada vėl dažniau rinkosi į posėdžius, sprendė aktualias problemas. Detalai buvo apsvaistytą, kaip Sąjūdžio jubiliejus bus minimas Kupiškyje. Į šiai suaktyviai ren-

Sąjūdžio 10-mečio minėjimas Algimanto ir Felicijos Seibučių sodyboje Kupiškio r. Kauniškio k. Sėdi (iš kairės): F. Seibutienė, A. Seibutis, Rimantas Urbonas, Audris Biveinis, Pranciška Stasiūnaitė; stovi: R. Mašauskas, Vidas Zulonas, Regina Bagdonienė, Nijolė Mukulytė, Stanislava Kazilionienė, Kazys Stančikas, Vaclovas Šulma, Petras Kazilionis, Jonas Babickas, Julius Skemundris, Algirdas Petrulis, Stasys Bagdonas. 1998 m. Iš A. Seibučio albumo. KEM



giamą LS VI suvažiavimą delegatais išrinkti A. Biveinis, V. Mockus, A. Seibutis, R. Mašauskas, N. Mukulytė, R. Urbonas, Valentinas Beinoris ir Julius Skemundris.

Sąjūdžio gimtadienio 10-mečio minėjimas 1988 m. birželio 7 d. Kupiškyje prasidėjo šv. Mišiomis. Po jų kupiškėnai drauge su iniciatyvinės grupės nariais A. Graužiniu, A. Seibučiu, K. Stančiku, R. Urbonu, P. Gurkliu ir V. Zulonu rinkosi į viešąją biblioteką, kur buvo atidaryta dokumentų ir fotonuotraukų paroda „Sąjūdis Kupiškyje“, o baigiamasis šventės akordas nuskambėjo miesto kultūros namuose. Čia, K. Stančiko žodžiais tariant, įvyko pirmosios iniciatyvinės grupės paskutinis mitingas. Talkinant „Kupkėmio“ etnografiniam kolektyvui, Sąjūdžio aktyvistai aptarė šio visuomeninio judėjimo ištakas, jo padarinius, visuomenės dvasios evoliuciją, pabrėžė, kad Sąjūdis visuomet buvo ir privalo išlikti aukščiau už partinius interesus, nes tai pats reikšmingiausias mūsų kartos istorinis įvykis, laužęs gyvenimo sąstingį, daręs įtaką rinkimų kampanijoms, ženkliai pakeitęs mus ir Lietuvą.

Šio jaudinančio renginio neužteko širdžiai išlieti. Rugsėjo 16 d. prisiminimų popietė tęsėsi pas vieną veikliausių patriotinių idėjų skleidėjų A. Seibutį Kauniškio kaime.

Čia susirinko daugiau nei 20 aktyviausių Sąjūdžio narių, iš kurių 10 – Jonas Babickas, Kazimieras Baronas, Audris Biveinis, Algis Graužinis, Aliutė Elena Markevičiūtė, Nijolė Mukulytė, Algimantas Seibutis, Pranciška Stasiūnaitė, Kazys Stančikas ir Vaclovas Šulma – LS 10-mečio proga buvo apdovanoti atminimo medaliais.

Liko forma be turinio

Po tų pabuvimų kalbos apie Sąjūdį rajone vėlgi ilgam nutilo. Visiems buvo akivaizdu – iš jo rajone liko tik forma be turinio. Išsekusio, išsisėmusio aptariamo judėjimo nemarią dvasią dar kurį laiką primindavo A. Seibutis, kuris nuo 2000 m. liepos 18 d. buvo paskutinis Kupiškio Sąjūdžio vadovas. Jis, gavęs LS tarybos kvietimus, su vienu kitu bendražygiu dalyvaudavo Sąjūdžio suvažiavimuose ir iš ten parsivežtą aktualiausią informaciją skelbdavo sąjūdininkų stende. Būtent papolemizuoti dėl jo ateities ir numatyti programos, kaip bus paminėtos Lietuva naujam gyvenimui pažadinusio šio visuomeninio judėjimo 20-mečio sukaktuvės, 2008 m. balandžio 22 d. ir įvyko paskutinis Kupiškyje Sąjūdžio rajono tarybos posėdis. Jo dalyviai, dešiniųjų partijų vadovai, įvertino Sąjūdžio atliktą misiją, teigė, kad šiuo metu jo gyvybės ženklų kupiškėnų krašte nebematyti. Masinę euforiją kėlusius Atgimimo laikus dar primena tik, ko gero, vienintelis Lietuvoje iki šių dienų išsaugotas Sąjūdžio stendas. Pasikeitus nuomonėmis, nuspręsta iki jubiliejinio minėjimo stende skelbti Sąjūdžio rajone ištakas, įvykusių ankstesnių renginių kroniką, nuotraukas ir kt., o po sukakties jį kaip brangią mūsų tautos relikviją perduoti saugoti Kupiškio etnografijos muziejui. Vėliau taip ir buvo padaryta.

Tačiau atgaivinant praeities įvykius, kai rajono gyventojai būrėsi po Sąjūdžio vėliava, pirmiausia pagelbėjo 2008 m. balandžio–gegužės mėnesiais projekto „Bibliotekos pažangai“ mūsų šalyje organizuota akcija „Atgimimo istorija“. Dalyvaudama joje Kupiškio rajono savivaldybės viešosios bibliotekos direktoriaus pavaduotoja Lina Matiukaitė iš įvairių šaltinių surinko faktus apie rajono sąjūdininkų veiklą nuo pirmojo jų susirinkimo 1988 m. vasarą J. Vanago malūne iki tragiškiausios nakties 1991 m. sausio 13-ąją Vilniuje, juos chronologine tvarka aprašė, įdėjo į krašto



Sąjūdžio 20-metis. Atidengus Sąjūdžio lentą ant namo, kuriame 1988–1991 m. buvo įsikūrusi Sąjūdžio būstinė, sienos. Iš dešinės: Kazys Stančikas, Algimantas Baniulis, Rimantas Urbonas, Vidas Zulonas, Algimantas Seibutis ir Povilas Gorklys. 2008 m. spalio 10 d. A. Jonušytės nuotr. KEM

gyvają enciklopediją „Graži tu mano“ ir pelnė specialų apdovanojimą. O Sąjūdžio jubiliejinei sukakčiai prisiminti iškilnus renginys Kupiškyje įvyko 2008 m. spalio 10 d. Iš pradžių jo dalyviai susirinko prie namo, kuriame 1988–1991 m. buvo įsikūrusi Sąjūdžio būstinė.

Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios kanauninkas Vladas Rabašauskas pašventino ant jos sienos atidengtą paminklinę lentą, paskui visi suplūdo į viešosios bibliotekos salę, apžiūrėjo čia mūsų tautos istoriją atspindinčią parodą „Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžiui – 20“. Pirmuosius permainų žingsnius priminė A. Baniulis, P. Gorklys, K. Stančikas, A. Seibutis ir kiti to meto liudytojai.

Dabar dauguma Sąjūdžio rajone žmonių išsiskleidę po įvairias partijas. Kiti, nešami stichinio pragmatizmo srovės, daugelį dalykų, dėl ko kovojo, išvis pamiršo. Ne vienam sparnus pakirpo sunki būtis. Išblėso Sąjūdžio idealizmas, Atgimimo apyaušriu visuomenėje diegtas vienybės imperatyvas. Tik šviesuolių atmintis kaip gyvybės vanduo tebesaugo to laiko mitinguose sakytas jausmingas kalbas, ilgai brandintas mūsų nevilčių tyloje. Žmonės atitolo vienas nuo kito. Pasigendama jų dvasinio bendrumo. Nūnai daug kupiškėnų blaškosi tarp tikėjimo ir abejonių, entuziazmo ir nerimo, kad reikia kažką svarbaus daryti, ir nežinojimo, ko pirmiausia griebtis, tarp pavydo, susiskaldymo, sumaterialėjimo. Vyrauja kabinetinės intrigos, grupiniai susitarimai. Partiniai interesai iškeliama aukščiau už bendruomenės reikalus. Anuomet suformuotos tautos moralinės nuostatos išitvirtino toli gražu ne visos. Reikia tikėti, kad taip bus ne visą laiką. Darbų sąjūdiečiams dar per akis. Kovą už tiesą, tvarką, dorą, garbingus įsitikinimus, prieš savanaudiškumą, korupciją privalu tęsti.

Straipsnis „Vermės“ leidyklai įteiktas 2015 11 30, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2016 11 28, pirmą kartą paskelbtas 2016 12 29 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029-0799 visatekstėje svetainėje www.llt.lt. Straipsnio kodas elektroniniame serialiniame leidinyje yra LLT:2016-29/97-276/HI.

Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje „Kupiškis“ (vyr. redaktorė ir sudarytoja Aušra Jonušytė).

Straipsnio kalbos redaktorė Vida Kasparavičienė, korektorė Rasa Kašėtienė, anglų k. redaktorius, vertėjas Aloyzas Pranas Knabikas.

Straipsnis recenzuotas ne mažiau kaip dviejų mokslininkų ekspertų.

Straipsnio priedai skelbiami atskirai tam skirtuose leidinio skyriuose:

1. Straipsnio santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.
2. Žinios apie autorių.

Nurodymai dėl straipsnių naudojimo (citavimo): Skelbiant ar bet koku būdu panaudojant bet kurį elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ svetainės www.llt.lt straipsnį ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ visą nesutrumpintą pavadinimą, jo tarptautinio standartinio serialinio leidinio numerį ISSN 2029-0799, interneto svetainės www.llt.lt pavadinimą, tomo (darbo) sutartinį kodinį pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio pirmojo paskelbimo serijos monografijoje ir jo paskelbimo svetainėje www.llt.lt datas (jei šios datos sutampa, skelbiama viena – paskelbimo svetainėje www.llt.lt data).